

Oris pomena arhivov v današnji slovenski družbi

MARIJAN GERDEJ, MR.

Pokrajinski arhiv Maribor, Slovenija, Glavni trg 7, SI – 2000 Maribor
marijan.gerdej@guest.arnes.si

Outline of the Archives and Records and their Evaluation in the Present Day Society

ABSTRACT

The author discusses about the role and the evaluation of the keeping and saving archival documents as well as the ways of the development of the records, and especially about the consciousness, that the documents and records comprehend the cultural essence of the society and their cultural heritage in past period. According to long archive experiences of the author, being occupied with archives and documents at record creators and in archival institution through long time, the author discusses about using the documents at new books, researches and being publicized. In the paper is discussed the role, the development and the future of creating the records, as well the ways and methods of keeping, saving and using of the paper and digital cultural heritage.

Profilo degli archivi e dei documenti e la loro valutazione nella società contemporanea

SINTESI

L'autore discute il ruolo e la valutazione della tenuta e conservazione dei documenti, così come i modi di sviluppo dei documenti, in particolare riguardo alla coscienza del fatto che i documenti comprendono l'essenza culturale della società ed la loro eredità culturale del passato. Stanti le lunghe esperienze archivistiche dell'autore, che si è occupato di archivi e documenti in enti produttori ed istituzioni archivistiche per lungo tempo, viene discusso l'utilizzo del documento in nuove pubblicazioni e ricerche. Nella relazione si tratta dello sviluppo e del futuro della creazione di documenti, nonché dei metodi di tenuta, conservazione ed utilizzo dei documenti cartacei e del patrimonio culturale digitale.

Oris pomena arhivov v današnji slovenski družbi

IZVLEČEK

V prispevku avtor prikazuje vlogo in pomen arhivov, arhivskega in dokumentarnega gradiva v sodobni slovenski družbi, piše o tem, kaj naj bi pomenili arhivski dokumenti, tako v znanstvenih raziskavah kot v širši družbi, kaj se je z dokumentacijo dogajalo po drugi svetovni vojni in vse do dandanes, kakšen naj bi bil odnos ljudi in mladih raziskovalcev do arhivskega in dokumentarnega gradiva in kako uporabljati arhivske podatke za raziskave za vsakdanje pisanje in za proučevanje lokalne preteklosti.

Uvod

V prispevku podajam oris pomenov arhivov v sodobni slovenski družbi, kakor sem to videl in spoznaval v skoraj štiridesetletnem delu v arhivih podjetij in Pokrajinskega arhiva v Mariboru. Tu podajam na kratko nekaj misli o tem, kako ljudje v vsakdanjem življenju gledajo na pomen arhivov, pa naj gre za visoke politike, ali šole, ali ustvarjalce arhivskega in dokumentarnega gradiva, ali za navadne ljudi. Gre za moj pogled na ta vprašanja in gre bolj za oris in za to, da se v zrcalu vidimo, kje smo pri vrednotenju pisnega gradiva, ki ga končno hranijo ustanove, ki jih imenujemo arhivi. Še enkrat poudarjam, da gre za moj osebni pogled, ki izvira iz mojih dolgoletnih izkušenj v delu z arhivskim in dokumentarnim gradivom.

Kako vidimo arhiv in arhivsko gradivo – nekateri primeri iz občil

V letu 2011 smo v Sloveniji lahko brali malo več vesti o vlogi arhivov, ker so nekateri politiki

iskali dokaze o političnem delovanju (nasprotnikov). Nato se je od bralcev pri komentarjih o arhivisti-ki pojavila celo trditev, da arhivisti zagotovo (vse) vedo, kateri dokumenti so ta pravi in kateri ne in da bodo morali povedati resnico; če tega ne vedo, da ne morejo opravljati dela. Politični veljaki so v arhivih pač iskali dokaze o nasprotnikih, kar je pa seveda jalovo delo, saj se vse da ponarediti. O tem imamo že nekaj izkušenj iz preteklosti (Waldheim). Z eno besedo: povsem nearhivistična dejavnost, ki arhivske delavce meče v čudno luč in kaže na to, da lahko vsakdo počne z dokumentacijo, kakor se mu (v)(z)ljubi.

Vloga arhivov in arhivskega strokovnega dela pa je povsem diametralna: ne gre za dokazovanje o nasprotjih delovanja nekoga, ampak so arhivi namenjeni za raziskovanje, za dediščino nekega naroda in za njegovo kulturo in za varovanje arhivske dokumentacije ko kulturne dediščine. S pomočjo dokumentacije raziskujemo preteklost. Politično, zgodovinsko, sociološko... Gre za raziskovanje, ne za vo-hunjenje, da uporabimo bolj klen izraz, kakor imamo v Sloveniji vtis.

Moremo se vprašati, zakaj se to tako dogaja? Ali se nismo naučili, da so vse ustanove in tudi arhivi hranitelji pisne dediščine, ki je predvsem namenjena raziskovanju? Raziskovanju in ne obtoževanju. Še več: razpisali so celo referendum, na katerem naj ljudje odločajo o arhivih¹. Že tu je nepreciznost: saj ne odločamo o arhivih, ampak samo o zaupni dokumentaciji. Lahko se samo čudimo, da zmoremo toliko zmešnjave.

Arhivi in današnja družba

Če sem v uvodu samo okvirno pokazal na čudna vrednotenja in gledanja na vrednost dokumen-tov in ustanov, ki te dokumente varujejo in hranijo, bi v nadaljevanju rad pokazal na gledanje družbe na ustanove, ki jim pravimo arhivi.

Arhivi so ustanove, ki hranijo arhivsko in dokumentarno gradivo. V Sloveniji se to dogaja od začetka 20. stoletja naprej, ko so ustanavljali arhive. Slovenija premore poleg arhiva Slovenije še šest pokrajinskih in zgodovinskih arhivov² s podružnicami³. V njih se hrani veliko pomembnega arhivskega in v zadnjem času tudi dokumentarnega gradiva, ki bi poleg iskanja podatkov za pokojnine (iz do-kumentarnega gradiva) in rodovniških raziskav naj koristilo predvsem različnim strokovnim in znanst-venim raziskavam, v nobenem primeru pa ne temu, kar imamo vtis, da se sedaj dogaja, političnim in bogvekakšnim medsebojnim obračunom.

To gledanje prav gotovo ni dobro, saj vemo, koliko dokumentacije s(m)o uničili, tako da so nam celo tujci govorili, da je bilo dobro, da so odpeljali med vojno našo dokumentacijo, da se je na ta način vsaj ohranila. Žalostno, boleče, a resnično. Kaj nimamo Slovenci pravega odnosa do dokumentov? Že med drugo svetovno vojno so sprejeli sklep, da se dokumentacija, ki nosi v sebi tudi kljukast križ, ne bo uničevala, a se je dogajalo ravno to: kar je imelo kljukast križ, so uničili. Tudi pozneje. Uničevali so arhivsko in dokumentarno gradivo. Imamo veliko primerov tega: uničevali so dokumentacijo, ki jo je neko podjetje imelo še iz časov ustanovitve, ker je npr. novi direktor, ki je prišel v podjetje, tako naročil, uničevali so dokumentacijo ob stečajih, uničevali so staro gradivo tudi iz neznanja. Imeli smo primer, ko so gradivo in knjige, za katere so odšteli tudi devize, metali kar skozi okno na dvorišče.

Od leta 1945, ko je nastopila nova oblast, je bilo veliko gradiva iz časa okupacije, uničenega. Za raziskave zgodovine, tudi lokalne, je morala nova država nameniti devize, do katerih je težko prišla, lahko pa bi uporabniki proučevali gradivo doma, če ne bi bilo uničeno. Zdi se, da ta odnos do t.im. mrtvega papirja še ni presežen, kajti zdi se, da predvsem v javnosti nimamo jasne predstave o tem, da je pomembno vso gradivo, ki je nastalo v nekem podjetju in ne samo tisto, ki danes nastaja.

Vsekakor bomo morali mnenje o arhivskem in dokumentarnem gradivu spremeniti. Menim, da bi tukaj morale imeti šole pred očmi, da so arhivi del bogate kulturne dediščine in bi morali učence učiti, da uporabljajo pisne vire za svoja diplomska dela. Na to bi se morali veliko bolj upirati, saj gre v

1. Ko to pišem, še ni bilo referenduma, zato o rezultatu ni govora. Ja pa čudno to, da govorijo enkrat o dokumentih, ki so tajni, drugič o zakonu o varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva (zvdaga), nekateri novinarji to pomešajo, skratka, ne vemo, za kaj gre. Bilo bi pa bolje, da bi zaradi enega človeka, ki skuša raziskovati tajno gradivo (kje v svetu se to dogaja, ne vem), dodali aneks, ne pa da spreminjajo ves zakon, ki je bil nedolgo tega že sprejet, sedaj pa zopet »jovo na novo«.

2. Ljubljana, Maribor, Celje, Ptuj, Koper in Nova Gorica.

3. Lendava, Ravne na Koroškem, Škofja loka, Kranj, Novo mesto in Mrzlava vas.

prvi vrsti za spoznavanje lokalne zgodovine, ki pa ima svoje pisne vire prav v arhivih. Tu bi se morali ravnati po načelu zdravnikov: misli globalno, deluj lokalno. Če bi dobro poznali lokalno preteklost in bi z njo mislili globalno, bi se vse drugače obnašali in bolje živeli. Zaradi tega bi tudi poznavanje lokalne zgodovine naraslo in s tem bi bila obogatena zgodovina na sploh, tako pa se mi zdi, da ponavljamo tisto, kar že vsi vemo, nova spoznanja pa ostajajo v praznini...

(Ne)uporabnost arhivskih podatkov

Da se za strokovne in znanstvene raziskave uporabljajo arhivski viri, še med uporabniki in raziskovalci tudi ni najbolj spremenljivo in upoštevano. Imamo vtis, da pri nastajanju novih strokovnih del, avtorji (pisci) bolj prepisujejo iz ene knjige in spoznanja le prenašajo v svojo, kot pa da bi raziskovali v arhivskih ustanovah, kjer se nahaja mnogo bolj utemeljenih in bolj resničnih podatkov.

Seveda razumemo, da je to najlažji način "ustvarjanja", ker se ni treba premestiti v oddaljen(e) arhiv(e) in imamo podatke že kar pri roki, vendar pa s tem ostajamo na površju⁴. Pri proučevanju arhivskega gradiva pa gre večkrat lahko tudi za nova znanja, ki so lahko tudi povsem drugačna od običajno znanih in ustaljenih, kajti nedvomno se v arhivskih dokumentih skriva globina in novo znanje. Pri svojem arhivskem delu sem večkrat naletel na nesorazmerje, ki so jih kazali objavljeni podatki od tistih, ki so bili "skriti" v arhivskih dokumentih. Menim, da avtorji velikokrat ne upoštevajo temeljitejšega preverjanja podatkov o osebi, ki so predstavljajo, kajti te podatki so "skriti" v arhivskih dokumentih in se je potrebno potruditi, da jih odkrijemo in najdemo⁵.

Študij lokalne zgodovine

Zdi se, da sodobna slovenska družba posveča tudi premalo pozornosti do lokalne zgodovine. To velja posebej za šole. Kakor ugotavljamo za pisce, ki opisujejo delo in vlogo različnih osebnosti in ne upoštevajo vseh virov, se zdi, da tudi pri raznih šolah, tako srednjih kot visokošolskih, ni večje angažiranosti za raziskovanje lokalnih (p)osebnosti, družbe, sociale in lokalne zgodovine. To se zdi čudno, saj je na področju drugi znanosti npr. kemije, matematike, fizike ipd., potrebno vedeti tudi najnovejše, če ne vsaj sodobne podatke, da je raziskava ali naloga kolikor toliko ažurna in znanstveno bolj verodostojna. Zakaj se to ne dogaja pri raziskovanju lokalne zgodovine in zakaj niso raziskave takšne, da bi promovirale lasten družbeni razvoj in proučevanje lastne preteklosti, tudi lokalne, je prav posebno vprašanje, ki bi vsekakor terjalo zanesljiv in v prvi vrsti pravičen odgovor⁶.

Sklep

Zavedanje o pomembnosti arhivskih dokumentov tako posameznikov kot širše družbe je podobno sinusovi krivulji: enkrat je zanimanje na višku in obstaja v večji pozitivni vrednosti, drugič pada in zavzema stanje negativnosti. Prav podobno stanje se dogaja v zavedanju o pomembnosti arhivskega in dokumentarnega gradiva v podjetjih, ustanovah in tudi na splošno v družbi. Na to končno kažejo tudi pripombe laičnih, tudi izobraženih ljudi in pisanje po časopisih, iz česar se vidi, da ljudje ne vedo veliko o arhivskem in dokumentarnem gradivu, še posebej takrat, ko ne potrebujejo uslug arhivskih ustanov. Še posebej je to stanje podobno zastrašujočemu stanju, če niti šole ne dajo prave ali skoraj nobene informacije že o tem, da dokumenti obstajajo, kaj šele o pomembnosti proučevanja lokalne zgodovine, kakor se vidi iz pogovorov, srečanj in delovanja družbe.

4. Sam sem se pri arhivskem delu in branju strokovnih del, ki so v Sloveniji izhajala, srečeval prav s tem, da se avtorji niso potrudili globlje, da bi našli »boljšo« resnico, ampak so pač prepisovali le to, kar je bilo že dovolj znano. Prvi primer je škof Slomšek, pri katerem sem kot arhivist našel v arhivskem gradivu veliko povsem drugačnih podatkov, kot so jih uporabljali pisci o Slomšku. Drugi je Oliban, duhovnik v Šmartnem pri Slovenj Gradcu in na Prevaljah, Prešernov sodobnik, ki naj bi Prešernu celo popravljaj pesmi. Pri obeh so pisci šli mimo: niso upoštevali temeljitejšega preverjanja podatkov, ampak je šlo zgolj za prepisovanje ustaljenega, a dobrih in boljših arhivskih podatkov od tistega, kar so nam avtorji predstavili, pa obstaja. In to se ne dogaja samo pri Slomšku in Olibanu, ampak tudi pri mnogih drugih pisanjih o pomembnih ljudeh.

5. Kot arhivist vedno poudarjam, da je velika naloga arhivov, da evidentirajo gradivo, ki ga imajo. In če to velja za arhive, imajo arhivsko in dokumentarno gradivo tudi druge ustanove kot muzeji, študijske knjižnice in tudi zasebniki. Veliko gradiva še tudi ni obdelanega, da bi raziskovalci imeli lažjo pot do podatkov, kajti gradiva je veliko, delavcev pa malo. Vendar bi kljub temu rad poudaril, da se naj tisti, ki mislijo o kom kaj (na)pisati, potrudijo, da pridejo do virov, kajti knjiga bo povsem drugačna, in veliko bolj – tehtna, zato pa pomembnejša in znanstvena.

6. Nisem preverjal, ali takšno ravnanje (angl. behavior) zahtevajo kakšni sporazumi s tujimi učnimi načrti. Je pa povsem nelogično, da se slovenski otrok ne bi ravnal po svoji zgodovini in ne po neki vsiljeni in tuji... O tem bi morali slovenski solniki strogo premisliti(!), za kateri vate delajo...

Po drugi strani pa se zdi, da bodo tudi v podjetjih in ustanovah morali pričeti misliti, da poleg osnovne dejavnosti oblikujejo in ustvarjajo tudi pisno dediščino, ki ima pomen kulturne dediščine in je pomembna za lastno podjetje, ustanovo oz. ustvarjalca. O tem se bodo morali zavedati bolj pogosto in ne samo ob raznih jubilejih, kakor je na to opozoril že pred leti graški arhivist Gernot Fournier.

Menim, da se bo morala družba zavedati, da pomeni pisna dediščina, ki nastaja pri ustvarjalcih pisnega gradiva in potuje do arhivskih ustanov, ki to dokumentacijo varujejo in hranijo, da je to pisna kulturna dediščina, ki je še najmanj namenjena kakšnemu političnemu obračunavanju, ampak je proučevanje arhivskih dokumentov namenjeno znanstvenim in raziskovalnim namenom, ki so pomembni za utemeljevanje narodne preteklosti in sedanjega obstoja. To pa zahteva od vseh nas, da varujemo svojo preteklo pisno zgodovino in da hranimo tudi sedanjost, ki bo tudi čez sto, tisoč in še več let pričala o nas in naši dejavnosti... in tudi o tem, kakšen odnos smo imeli do pisanih virov, če bodo ti ohranjeni...

Viri, literatura

Sodobni arhivi, revija za arhivska teoretična in praktična vprašanja Pokrajinskega arhiva Maribor.

Atlanti, revija Mednarodnega instituta arhivskih znanosti Maribor – Trst.

SUMMARY

In this article I discuss about the significance of the archives as archives and documentary records as I take it through about forty years of my professional work in the archives of industrial undertakings as well in professional archives in Regional archives of Maribor. That is my view of archival questions and solutions and I ask you to look my article over that view. In the year 2011 we were the witness about the political role of archives. In temporary every day newspapers came out very unusual and strange view of archival records and their meaning. Nevertheless, the politicians made unusual declarations and also people opinion and thinking about archives and documental records were very strange, unprofessional and mostly questionable. In the end Slovenia had also archival referendum, what was and is very incredible... On the other hand, the role of archive and of archive professional work is mostly very diametric. There is no question about the activity of somebody in political mean, but the documents have to be scientific and professional investigated and researched through cultural view of national written heritage. I think that any document will not be discussed in personal sight but must be investigated as a cultural and scientific view, because all archival institutions and documentary records are firstly intended to scientific research and not political, saying uncultured, meaning. As we outlined archives and contemporary society in Slovenia we can say, that archives must be submitted to investigation of the records and by the other hand we must say that many documents were missed because of destroying, especially in the years after finishing the second world war and unfortunately then, while the responsible person had no knowledge of document meaning. Nevertheless, we must change the thinking, the opinion and knowledge about archives and documentary records. Firstly, the education play first role, especially through school programmes as well also in public relations. Secondly, also authors that investigate and write books must more consider of study and research written sources and not only to copy in writing one from other as is mostly made now. To be conscious on the meaning of archives and documentary records is similar to sinus curve: sometimes the interest to archival documents is high, then low, and unfortunately also the behaviour and doing with documents. Mostly similar is the importance of the records and archives in industrial undertakings, in institutions and in society. Therefore I think that the education must be higher and higher, how the evaluation will serve to save and value the written documents as a part of national heritage.

Original scientific article

Submitting date: 06.06.2011

Acceptance date: 11.06.2011